

УДК 323.2:316.454.3

МАСОВА ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА В ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ольга Свідерська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: sviderska.olja@gmail.com*

Досліджуються вияви масової політичної поведінки у сучасному індивідуалізованому суспільстві через формування системи нових соціально-політичних цінностей і постійно зростаючої ролі індивідуального вибору особистістю характеру своєї діяльності в політиці.

Ключові слова: масова політична поведінка, індивідуалізоване суспільство, класова ідентифікація, епоха модерну, постіндустріальне суспільство.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується домінуванням невизначеності, ірраціональності, відсутністю сталих взаємозв'язків у культурній, економічній та політичній сферах життя, що зумовлює трансформацію історично успадкованих культурно-політичних цінностей і відповідно виявів масової політичної поведінки. У суспільстві, де основним чинником соціальних трансформацій стає виробництво і використання інформації, суттєвого змінюється не тільки політика, а й людина, її політична поведінка. Метою цієї статті є окреслення теоретичних проблем аналізу масової політичної поведінки в суспільстві, що стрімко індивідуалізується. Це дасть змогу з'ясувати, як змінюється масова поведінка в індивідуалізованому суспільстві й чи загалом вона можлива в такому суспільстві.

Проблеми масової політичної поведінки відображені в дослідженнях Г. Тарда, Г. Ле Бона, С. Московічі, Х. Ортеги-і-Гассета, Е. Канетті, К. Ясперса, Е. Тоффлера, Ж. Бодріяра, З. Баумана, Д. Ольшанського, Р. Мокшанцева, А. Назаретяна, І. Жданова. Серед українських дослідників цією проблематикою займаються Ю. Мацієвський, Н. Паніна, М. Ожеван, Н. Ротар, Е. Щербенко, Ю. Таран, С. Кірштенблан, В. Горбатенко та ін. У своїх дослідженнях вони акцентують більше на електоральній поведінці та політичній участі громадян. Однак актуальним є вирішення та концептуалізація нових виявів політичної поведінки, її детермінант в суспільстві, в якому спосіб виробництва індивідуалізує буття особи, змінює принципи її комунікації з владою, суспільством, іншими людьми. Важливим є дослідження масової політичної поведінки, яка стає впливовим чинником сучасних політичних процесів в різних за своїми характеристиками суспільствах.

Дослідження політичної поведінки започаткував П. Лазарсфельд і його колеги із Колумбійського університету, аналізуючи електоральну поведінку та її основні детермінанти. Наступний етап дослідження масової поведінки пов'язаний з поширенням біхевіористського підходу в політології (Д. Кемпел, П. Конверс, У.

Міллер, Д. Стоукс та ін.). На сучасному етапі сформовані три підходи до аналізу масової поведінки, що ґрунтуються на засадах політичної соціології, соціальної психології та політології, які по-різному трактують поведінку особистості, мотивуючись раціональними мотивами, особистою зацікавленістю, або ж – афектами, підсвідомим. Та й термін “політична поведінка” концептуалізувався в межах біхевіористської психології. Саме цей підхід дає змогу фіксувати зовнішні вияви поведінки, відсуваючи на другорядний план політичні погляди, переконання і інші суб’єктивні чинники [12, с. 126–176].

В інформаційному суспільстві особа все частіше має проблеми у визначенні власних цінностей, життєвих цілей та пріоритетів на майбутнє, вона стає байдужою до суспільно-політичних проблем, вимоги до політиків зумовлюються утилітарними інтересами – низькі ціни, збільшення зарплат та пенсій, соціальних виплат. Зміни, котрі відбуваються у всіх сферах суспільного життя, все більше набувають індивідуалізованого характеру, наслідком яких є некерована та ірраціональна політична поведінка, що нерідко виявляється у спонтанних політичних акціях, протестах. Одночасно вияви сучасної масової політичної поведінки є суттєвим показником рівня та динаміки політичного життя. Вона є комплексним явищем, що відображає сукупну поведінку усіх суб’єктів суспільного життя та політичних процесів і є об’єктом постійного впливу, коригування і маніпулювання з боку владних інститутів та інших суб’єктів суспільно-політичного процесу – окремих політиків, політичних груп, партій, громадських організацій, засобів масової інформації тощо. Вони намагаються спрямувати її у потрібне русло, змінюючи установки і преференції політичної свідомості громадян.

Дослідження масової політичної поведінки ґрунтуються на процесуальному аналізі динаміки політичних процесів, які зазвичай визначаються спонтанною активністю широких верств суспільства, залучених в той чи інший період часу та обумовлені комплексом економічних, соціальних і світоглядних чинників [5, с. 295].

Більшість політологів вважають, що ознакою стабільної політичної системи є далеко не всезагальна політизація населення, а виконання громадянами своїх професійних і громадських ролей та ефективність управління. Зазвичай особи стають учасниками політичних процесів, об’єднуючись і в організовані групи за інтересами, і у випадкові, тимчасові утворення, як натовп, публіка, аудиторія, глядачі, тощо. У такому стані люди набувають специфічних ознак політичної маси до яких належать: а) статистичність – сукупність елементів, що не мають системних зв’язків або цілісного утворення; б) стохастичність – вірогідність, випадковість неупорядкованість відносин; межі маси є нечіткими, склад нестійким; в) ситуативність – характер маси цілком визначається місцем, часом, видом дій, причиною, з якої вона виникла; г) різномірність складу, що має міжгрупову природу; д) аморфність – відсутність внутрішньої організації, чіткої структури; е) анонімність – члени маси не відрізняються один від одного ніякими особистісними властивостями і якостями [12, с. 126–176]. Через випадковість утворення та неоднорідність складу в політичній масі виявляються специфічні риси поведінки людей, коли раціональність занижується, емоції управляють розумом, що веде до втрати особистої відповідальності.

Сучасний аналіз явищ масової поведінки вимагає переосмислення поняття “маса”, яке здавна викликало негативні конотації, вживалось синонімом поняття

“натовп”, визначалось як щось непостійне, легковірне, ірраціональне. Масова свідомість, масові дії розглядалися загрозою для індивідуальності. Підхід до поняття «маса» як до натовпу характерна для моделі масового суспільства, в якому нею можна маніпулювати.

Роль мас у політиці стає помітною, коли «руйнуються групові зв'язки, коли суспільство деструктується, переживаючи період соціальних потрясінь. Таке відбувається в період масштабних світових війн, соціальних революцій, політичних переворотів, крупних соціальних реформ” [9, с. 18].

У другій половині ХХ століття за оцінкою Д. Белла у політичній науці налічувалося приблизно п'ять концептуальних інтерпретацій поняття «маса»:

1) «маса, як недиференційована більшість», як тип гетерогенної аудиторії засобів масової інформації, протилежної іншим, гомогеннішим сегментам суспільства (Г. Блумер);

2) «маса, як судження некомпетентних», котрі є результатом ослаблення керівних позицій освіченої еліти (Х. Ортега-і-Гассет);

3) «маса, як механізоване суспільство», в котрому людина виступає додатком до машини, дегуманізованим елементом, «сумою соціальних технологій» (Ф.Г. Юнгер);

4) «маса, як бюрократичне суспільство», якому властива широко розгалужена організація, а прийняття рішень допускається виключно на вищих щаблях ієрархії (Г. Зіммель, М. Вебер, К. Мангайм);

5) маса, як суспільство, що характеризується одноманітністю, безцільністю, відчуженням, недостатністю інтеграції, і прагне нівелювати унікальність особистості (Є. Ледерер, Х. Арндт) [Див. : 8, с. 88].

Пізніше кількість трактувань маси збільшилось, хоча деякі з них корелюються з типологією Д. Белла. В розширеній типології маси трактуються як: натовп (Г. Ле Бон); публіка (Г. Тард); гетерогенна аудиторія, що протистоїть класам і відносно гомогенним групам (Є. Ледерер і М. Арндт); «агрегат людей», в якому не розрізняють групи чи індивідуумів (В. Корнхаузер); рівень некомпетентності та занепаду цивілізації (Х. Ортега-і-Гассет); продукт машинної техніки і технології (Л. Мамфорд); «надорганізоване бюрократичне суспільство» (К. Мангайм), в котрому переважають тенденції до уніформізму і відчуження [Див. : 9, с. 15].

Масова політична поведінка вбирає в себе компоненти і натовпу, і публіки. Вона використовується політичними силами, котрі намагаються змінити чинні принципи організації суспільства або закріпити свою позицію у боротьбі за владу. Можна стверджувати, що масова політична поведінка та масові рухи виникають разом з поширенням виборчого права, тому в основі її трактування довгий час домінував аналіз електоральної поведінки. Так, у тоталітарному режимі участь громадян у політиці та у виборах повинні була лише створювати видимість легітимності влади. Масова політична поведінка тут виступала засобом мобілізації людей на підтримку режиму. Громадяни реально не впливали на рішення влади, вони лише повинні бути впевнені, що в принципі це можливо. Віра людей у можливість впливами на політичну ситуацію в державі, створила «міф про ефективну масову участь». Масова політична поведінка в тоталітарних суспільствах була результатом ідеологічного маніпулювання, перетворювалась на технологію, орієнтовану на виробництво політичних цінностей, лідерів, ідеологій. Вагомий вплив на становлення

такої поведінки мав і чіткий класовий розподіл за принципом : «свій –чужий (ідеологічний ворог)».

В ліберальних демократіях зустрічаються інші особливості масової політичної поведінки. Передовсім вона детермінована вірою та можливостями впливати на рішення, що приймаються, у той час коли в авторитарних суспільствах політична участь – це тільки спосіб покращити своє соціально-економічне становище [11, с. 89]. В демократичних суспільствах влада змушена реагувати на вимоги громадян, оскільки вона безпосередньо залежить від масового волевиявлення. Хоча електоральна поведінка в демократичних режимах стає все менш масовою, спостерігається певна закономірність: у тих хто ходить голосувати формується громадянська компетентність (Р. Даль). Громадяни менше орієнтуються на особистісні симпатії, а більше – на політичні позиції, професійні й ділові якості політиків. Виявились і нові політичні навички, набуті у протестних акціях, пікетуваннях, революціях та багатьох інших формах політичних дій [11, с. 89].

Стійка, конструктивна масова політична поведінка зазвичай спостерігається у стабільних суспільствах. Однак ці властивості не дозволяють характеризувати таку поведінку як активну, швидше навпаки: громадяни йдуть на вибори, беруть участь у референдумах як політично слухняні особи. У них немає потреби брати активну участь у діяльності громадських об'єднань, рухів, політичних партій тощо, оскільки вони не пропонують радикальних змін, а громадяни зосереджують свою активність на неполітичних інтересах.

Нестабільні суспільства, позначені глибокими соціально-економічними, політичними, духовними зламами та трансформаціями, характеризуються або високою політичною активністю громадян, або ж глибокою апатією та соціальною аномією. Перша передуює радикальним політичним змінам, коли громадяни покладають на них величезні очікування та сподівання. Друга, навпаки, пов'язана з кризою цих очікувань та втратою віри у зміни на краще. Інтерес до політики як сфери життя суспільства різко знижується, що негативно впливає і на прояви масової політичної поведінки.

В епоху постмодерну чинники масовізації суспільства (передовсім індустріальний спосіб виробництва, що потребував організації масових виробництв) втрачають свій вплив, що призводить до демасовізації сучасних суспільств. Тезу про настання «епохи демасовізації» Е. Тоффлер обґрунтував у «Футурошопі». Одночасно мають підстави і думки про глобалізацію мас і масових дій у сучасному світі (С. Московічі). На наше переконання, ми живемо в епоху, що поєднує дві суперечливі тенденції – масовізацію та демасовізацію. Остання формує стійкі тенденції індивідуалізації життя, професійної та громадської активності сучасної людини, котрі підтримуються поширенням постіндустріальних способів виробництва, основним товаром яких стає інформація, знання та послуги.

Вивчення масової політичної поведінки у сучасних суспільствах пов'язане з визначенням сукупності взаємопов'язаних чинників, що тією чи іншою мірою впливають на неї. Одним із таких детермінант є процес індивідуалізації суспільства. Індивідуалізоване суспільство детерміноване не стільки економічними, а соціальними і культурними чинниками, що формує особливий стиль світосприйняття та мислення, вільний від ідеологічних інтерпретацій – метанаративів (Ж.-Ф. Ліотар). Р. Інглхарт, аналізуючи сучасні суспільства, стверджує: “Змінилося все: стимули, які спонукають

людину до праці, протиріччя, що стають причинами політичних конфліктів, релігійні переконання людей, їхнє ставлення до розлучень, абортів, гомосексуалізму, значення, яке людина надає створенню сім'ї і народженню дітей» [6]. Матеріальні цінності поступаються постматеріальним і все більше людей стають носіями постматеріалізму як ціннісної орієнтації, вирізняючись вищим рівнем освіти і доходів, політичної активності, цілеспрямованості [4, с. 151–164]. Е. Тоффлер характеризує сучасний етап розвитку як «нову цивілізацію», яка «протистоїть старій», відкидає бюрократію, зменшує роль національної держави, сприяє зростанню автономних економік постімперського світу, а також формує нові уявлення про світ з відповідними способами використання часу, простору, логіки і причинності» [10].

Системний підхід до аналізу нових тенденцій сучасного світу, спричинених демасовізацією, знаходимо у праці З. Баумана «Індивідуалізоване суспільство». Розглядаючи сучасне суспільство як індивідуалізоване та перехідне від епохи модерну, З. Бауман використовує для його опису метафори «плинність», «розрідженість», «роз'єднаність», «невизначеність» тощо. Дослідник у такий спосіб визначає руйнацію сталих політичних норм, переконань, структур, які дотепер визначали життя людини. У суспільстві, що характеризується неконтрольованими тенденціями та хаотичними процесами, людина перестає себе почувати господарем й творцем власної долі. На думку Ж. Бодрієра, на сучасному етапі розвитку західного суспільства «соціальне» розчиняється в «масі». Мова йде про розмитість стійких соціальних груп – таких, як клас чи етнос. На зміну їм приходять величезна недиференційована маса, котру можна сприймати лише як статистичну категорію, а не соціальну спільноту [2, с. 42]. З. Бауман також вказує на розмитість класових груп, котрі втрачають свої позиції: «Оглядаючись назад можна сказати, що класовий поділ був побічним ефектом нерівного доступу до ресурсів, що відкривали можливості для ефективного самоствердження особистості. Поділ на класи охоплював весь діапазон особистості і всі можливості вибору між ними. Люди, наділені меншими ресурсами, маючи менші можливості вибору, були змушені компенсувати свої індивідуальності «кількісною силою», згуртованістю рядів і участю в колективних діях» [1, с. 60].

Політична свідомість сучасної людини поступово стає індивідуалізованою, що неминує розмиває класову ідентифікацію. На місце класового життєвого досвіду приходять індивідуалізовані життєві світи, що звільняють людей від соціальних форм індустріального суспільства – класу, прошарку, сім'ї, від зумовлених гендером соціальних ролей, тощо. Об'єктивні соціальні процеси трансформують менталітет людей, а світогляд людини формує новий вигляд сучасного соціуму. Відбувається формування суттєво нових форм розрізнення індивідів у індивідуалізованому суспільстві. Розчинення класів та індивідуалізація соціальних відносин призводять до розгляду будь-яких проблем під кутом індивідуального вибору людини.

Соціальна мобільність втрачає мотиваційну силу, індивід будує і реалізовує свої життєві стратегії самостійно, не вдаючись до обумовлених системою реальностей і цінностей, приймаючи будь-які зміни. Невизначеність наших днів є могутньою індивідуалізованою силою, – стверджує З. Бауман. – Вона розділяє, замість того, щоб об'єднувати і, оскільки неможливо сказати, хто може вийти вперед в тій ситуації, ідея «загальності інтересів» стає все більш туманною, і в кінці-кінців навіть неосяжною. Сьогодні страхи, переживання і печалі сформовані так, що страждати доводиться на самоті. Вони не додаються до інших і не акумулюються в

“загальну справу”, не мають “природної адреси”: це позбавляє позицію солідарності її попереднього статусу раціональної тактики і моделює життєву стратегію, зовсім не схожу на ту, що вела до створення організацій, що войовниче захищали права робітничого класу” [1, с. 47].

Процес індивідуалізації суспільства набуває нових характеристик, що має суттєвий вплив і на вияви масової політичної поведінки. Відбувається формування масової культури, що зумовлено зрушеннями у правовому вивільненні індивідів, розповсюдженням елітарних цінностей та свобод, а також інтеграцією “масової” та “високої” культури у феномені телебачення, трансформацією індустріального суспільства у постіндустріальне.

Поряд із процесом індивідуалізації у цей період революційною силою виступає і філософія постмодерну, що спрямована на відмову від будь-яких опозицій шляхом знаходження нової методології означення світу поза межами класичної онтології.

Індивідуалізація сьогодні означає не лише новий етап емансипації індивідів, а й характеризує саму структуру відносин у суспільстві. Адже людина поставлена у такі умови існування, в яких вона змушена діяти індивідуально, оскільки саме така поведінка відповідає характеру праці та загальній соціокультурній та політичній ситуації [3, с. 16]. Це перетворює людей у індивідуалістів не за власною волею: те, що визначає їхню індивідуалістичність, їхню обмеженість в особистих ресурсах, особиста відповідальність за результати прийнятих рішень, не є предметом їхнього особистого вибору. З. Бауман підкреслює: «Всі ми сьогодні індивідуалісти *de jure*. Проте це зовсім не означає, що ми є індивідуалістами *de facto*» [1, с. 28]. Суспільство, в котрому проживає особа сьогодні позбавляє її будь-яких альтернатив та орієнтацій на майбутнє. Багаточисельні надії на масові заходи і віра в те, що суспільство може зробити життя кращим, зазнали краху. “Як це не парадоксально, – зауважує З. Бауман, – але внутрішні прагнення особистості керувати своєю долею на власний розсуд, підкріплені зовнішнім впливом, можуть привести до зменшення залежності долі людини від її волі. Оскільки узагальненість є ворогом спільноти, то прагнення і цей тиск відводять думки і вчинки людей в бік від колективно встановлених умов, визначаючи цілі і перспективи їхніх індивідуалізованих рішень і дій. Ці прагнення і тиск знижують значення соціальних причин і колективних дій, приводять до того, що стан суспільства загалом не враховується людиною при складанні її життєвих планів. Вони підштовхують людину до думки, що колективні, узгоджені дії не можуть принести їй ніякої користі, що якщо особисте життя може будуватись на власний розсуд, то закони за якими живе суспільство, визначені раз і назавжди і не піддаються свідомому реформуванню” [1, с. 28].

У своєму розвитку індивідуалізоване суспільство характеризується інформаційним виробництвом, виникненням широкого сектору «інтегрованих комунікацій», переходом від масового до спеціального виробництва, фрагментарною соціальною структурою, підвищенням ролі постматеріальних цінностей, посиленням впливу культури, індустрії, естетизації повсякденного життя, конструюванням ідентичностей на основі індивідуалізованого вибору, різним досвідом часу і простору, цінностями самостійності, конкуренції, суттєвим зменшенням соціальної ролі держави. Відповідно в індивідуалізованому суспільстві відбувається трансформація традиційних форм політичної поведінки: на зміну традиційному голосуванню

приходять прямі дії громадян у вигляді петицій, маніфестів, скарг, політичних заходів, ток-шоу, відкритих дебатів, де учасниками переважно є молодь та представники середнього класу.

На перший погляд, це можливість для особи самоствердитись у сучасному суспільстві, розширити поле діяльності та урізноманітнити політичну поведінку. Однак, як зауважує З. Бауман, “здатність індивідуалізованих людей до самоствердження, як правило не відповідає потребам їхньої справжньої самореалізації” [1, с. 61]. Під дією сучасних умов суспільного життя, впливу влади на особистісний розвиток громадян, нерідко формуються неправдоподібні бажання у самореалізації і міфічні уявлення про особистісний вибір у тій чи іншій політичній ситуації. Це зменшує масовість політичної поведінки, проте не позбавляє впливу методів психологічного маніпулювання.

Фінський дослідник Дж. Рино, вивчаючи роль нових соціальних рухів в індивідуалізованому суспільстві, звертає увагу на формування нового стилю життя, системи нових соціально-політичних цінностей і постійно зростаючу роль індивідуального вибору в політиці. Нові соціальні і місцеві рухи відкривають широкі можливості для самореалізації політичних потреб і інтересів особистості в умовах сучасного суспільства [7, с. 136–161].

Проблеми сучасного суспільства у виявах масової політичної поведінки часто корелюються з наслідками невдалих пошуків соціально-політичних цінностей, що могли б згуртувати індивідуалізованих людей. “Перш за все стрімко падає інтерес до політики з великої букви, – вказує З. Бауман, – розмиваються політичні переконання, зменшується масштаб повсякденної участі громадян в заходах, які традиційно вважаються політичними. У відповідності з духом часу припускається, що громадян можуть хвилювати тільки зниженням податків чи збільшенням пенсій, а їхні інтереси поширюються тільки на те, щоб скорочувались черги в лікарнях, зменшувалась кількість бездомних на вулицях, щоб злочинці перебували у місцях позбавлення волі, а шкідливість продуктів виявлялась швидше” [1, с. 31].

Сучасна реальність відштовхує усталену цілісну орієнтацію особи, нормативність, певну впорядкованість, суспільну організованість та прагнення досягти мети, тощо, а тому часто її характеризують як хаотичну, розгублену, розосереджену. Велику роль тут відіграє заперечення ідеології і практики тоталітаризму та насилля. На цьому тлі суттєво посилюється політична участь громадян, змінюється потреба у самовираженні, що суттєво відрізняє сучасну масову політичну поведінку від такої ж в індустріальному суспільстві.

Умовами вияву масової політичної поведінки в індивідуалізованому суспільстві може стати високий рівень інституційності, яка б нормувала таку поведінку. Також варто враховувати і постійне загальне зростання інформованості та розвитку свідомості людей, завдяки чому помітно збільшується імпульсивність масової поведінки, а її наслідки стають впливовішими для суспільного розвитку.

Отже, в умовах сучасних процесів трансформації суспільства гостро постає проблема зміни не тільки традиційних для масового суспільства культурно-політичних цінностей, але й подальшої їхньої ролі у формуванні масової політичної поведінки. Особливе значення для політичної поведінки мають ідеології як концентроване і систематизоване вираження цілей і цінностей у політиці, а також

культурно-політичні цінності і норми, що лежать в основі масової політичної свідомості, а відтак мають вплив на вияви масової політичної поведінки.

Список використаної літератури

1. *Бауман З.* Индивидуализированное общество/ З. Бауман ; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2005. – 390 с.
2. *Бодрийяр Ж.* В тени молчаливого большинства, или Конец социального / Ж. Бодрийяр ; пер. с франц. Н.В. Сулова. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2000. – 94 с.
3. *Висоцька О.С.* Процес індивідуалізації як визначальна тенденція у сучасному суспільстві [Електронний ресурс] / О.С. Висоцька // Збірник наукових праць : Філософські проблеми освіти – 2011. – №1. – С. 13–22. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Filpo/2011_1/PDF/13_22.pdf
4. *Горбатенко В.* Людина і суспільство в ситуації постмодерну: філософсько-політичні детермінанти // [Електронний ресурс] / В. Горбатенко // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2010. – № 5. – С. 151–166. – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua:8080/dspace/handle/123456789/27357>
5. *Зенченко В.А.* Массовое политическое поведение как объект исследования / В.А.Зенченко, А.А. Сорокин // Управление в социальных и экономических системах: материалы XX междунар. науч.-практ. конф., Минск, 20 мая 2011 г. [Электрон. ресурс]. – Минск : Изд-во МИУ, 2011. – Режим доступа: <http://library.miu.by/conferences/item.uses/issue.xx/article.182.php>
6. *Инглхарт Р.* Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества [Електронний ресурс] / Р. Инглхарт // Полис. – 1997. – № 4. – Режим доступа : http://www.polisportal.ru/files/File/puvlication/Starie_publicacii_Polisa/I/1997-4-2Ingleheart_Postmodern.pdf
7. *Ирхин Ю.В.* Социум и политика в постмодернистском зазеркалье: взгляды, подходы, анализ / Ю.В. Ирхин// Политика. – 2006. – № 4. – С. 136–161.
8. *Марченя П.П.* Современные подходы к изучению масс и массового сознания в истории: тенденции и результаты [Електронний ресурс] /П.П. Марченя // Современные исследования социальных проблем : электронный журнал. – 2010. – № 3. – С. 86–90. – Режим доступа: <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2010/03/22.pdf>
9. *Ольшанский Д. В.* Психология масс / Д. В. Ольшанский. – СПб.: Питер, 2002. – 368 с.
10. *Торфлер Э.* Третья волна [Електронний ресурс] / Э. Торфлер. – М. : ООО "Фирма "Издательство АСТ", 1999. – Режим доступа: http://royallib.ru/book/toffler_elvin/tretya_volna.html
11. *Шевченко Ю.* Политическое участие в России / Ю. Шевченко // Pro et Contra. – 1998. – Т. 3. – № 3. – С. 87–97.

12. Шестопап Е.Б. Политическая психология / Е.Б.Шестопап. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 448 с.

Стаття надійшла до редколегії 19.04.2013

Прийнята до друку 22.05.2013

MASS POLITICAL BEHAVIOR IN INDIVIDUALIZED SOCIETY

Olga Sviderska

*Ivan Franko National University of Lviv
Institute of philosophy, department of theory and history of political science
Universytetska st., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: sviderska.olja@gmail.com*

The question manifestation of mass political behavior in modern individualized society through the formation of new social and political values and the growing role of individual choice individual nature of its activities in politics.

Key words: mass political behavior, individualized society, class identification, the era of modern, post-industrial society.

МАССОВОЕ ПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОВЕДЕНИЕ В ИНДИВИДУАЛИЗИРОВАННОМ ОБЩЕСТВЕ

Ольга Свидерская

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко,
философский факультет, кафедра теории и истории
политической науки,
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина
e-mail: sviderska.olja@gmail.com*

Исследуются проявления массового политического поведения в современном индивидуализированном обществе через формирование системы новых социально-политических ценностей и постоянно возрастающей роли индивидуального выбора личностью характера своей деятельности в политике.

Ключевые слова: массовое политическое поведение, индивидуализированное общество, классовая идентификация, эпоха модерна, постиндустриальное общество.